

bilo mogoče izogniti oboroženemu spopadu, saj strategije Anteja Markovića, katere cilj je bil ohranitev Jugoslavije, demokratični razvoj, tržno kapitalistično gospodarstvo ob veliki pomoči zahoda, v glavnem nihče v Jugoslaviji ni več podpiral.

Sledijo prispevki, ki pokrivajo področje varnostno obveščevalne službe. Miha Brejc je poročal o organiziranju Varnostno informativne službe, Drago Ferš je opisal vlogo civilne varnostno obveščevalne službe v procesu slovenskega osamosvajanja. Ta sklop obravnavanj zaključuje Andrej Lovšin, ki v prispevku predstavi tudi organizacijo in delo vojaške varnostne službe.

Svoja razmišljanja o "stoletju skrajnosti", pojmu, ki ga je kot izhodišče povzel pri Ericu Hobsbawnu, je v obširnem prispevku na koncu zbornika podal Jože Dežman. Najprej je skozi knjigo vtisov z razstave (bila je v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani) Mati - Domovina - Bog razlagal travme domobranske in partizanske strani med drugo svetovno vojno in po njej. Nato je posegel še v avstrijski in italijanski prostor. Izvedel je primerjavo razvoja nacizma v Avstriji do leta 1945 z razvojem komunizma v Sloveniji do leta 1990 in opozoril na zločine nacistov ter komunistov. Taka primerjalna razmerja je uporabil tudi za fašizem in komunizem. Opisal je nadalje travmatizacijo moških v vojnah 20. stoletja, kjer so bili "moški najmnogičnejši storilci in žrtve", opozoril je na to, da so bile pozabljene žrtve prve in druge svetovne vojne in nakazal problematiko mobiliziranih v nemško vojsko. Svoja izvajanja in razmišljanja je raztegnil v leto 1991.

V zborniku je objavljena tudi razprava, v kateri je sodelovalo 19 razpravljavcev.

Pomembno dejanje simpozija v Brežicah je poziv za fizično in pravno zaščito vseh dokumentov in muzealij, povezanih s slovensko osamosvojitvijo, ki so ga udeleženci simpozija naslovili na slovensko javnost, na najvišje državne organe in Državni zbor Republike Slovenije.

Zbornik zaključuje pregled monografskih publikacij o osamosvajanju Slovenije, ki sta ga pripravila Nataša Kandus in Igor Zemljč.

Zbornik je gotovo pomemben zapis o slovenski polpretekli zgodovini. Uredniškemu odboru je uspelo pritegniti zelo širok krog sodelavcev, zlasti iz vrst akterjev procesa osamosvajanja, ki so vsak na svoj način posredovali svoje izkušnje, mnenja in sporočila. Pokrita so v glavnem vsa področja dogajanj in zato bo zbornik odlična podlaga za nadaljnje raziskave. Pokaže nam tudi, kako pomembna je komunikacija med raziskovalci in politiko in da tudi politika lahko odgovori na vrsto vprašanj, s katerimi se srečujejo raziskovalci. Zato je tudi dobro, da je simpoziju v Brežicah sledil zbornik, saj pričevanja, podatki, spomini in diskusija o dogodkih, ki so bili na simpoziju obravnavani, ne bodo utonili v pozabo.

Metka Gombač

Ob desetletnici osamosvojitve Slovenije in vojne za njeno obrambo se je število izišlih publikacij najrazličnejše sestave in kvalitete zelo povečalo. Začela je nastajati tudi literatura, omejena na ožje ali širše lokalne celote Slovenije, kar niti ni nič čudnega, saj je bila vsaj vojna in z njo povezano dogajanje izrazito pokrajinsko različna, tako po okoliščinah kot poteku in posledicah. Kot prvo tovrstno delo lahko označimo že *Dan prej* (Koper 1994), publicistično delo, ki je poskušalo pojasniti primorsko različno situacijo med vojno, tudi s pogledom na pozneje očitano preveliko nagnjenost k pogajanjem z JLA.

Pričujoči zbornik je za zbornikom o dogajanju na območju občine Jesenice drugi tako obširen v Sloveniji (*Rina Klínar: Zgornja Gorenjska : 1990-1991 : utrinki (pred)osamosvojitvenih dni : monografija. Jesenice, junij 2001*). Avtorica si je tega zamislila kot kombinacijo študije, kronike in dokumentov, da je lahko dosegla zaokroženost in hkrati zastopnost zelo širokega spektra problemov, ki jih je to osamosvojitveno obdobje vključno z vojno tudi postavljalo. Zbornik *Posavje v letih 1989-1991* je drugačnega tipa; gre za delo čistega žanra. Knjigo namreč sestavlja vrsta pričevanj udeleženih v oblikovanju ter delovanju obrambnih struktur osamosvajajoče se Slovenije ter sodelujočih v vojni za obrambo neodvisnosti Slovenije konec junija in v začetku julija 1991. Vse v knjigi zajeto pričevanje je omejeno na Posavje (območje treh nekdanjih občin: Krško, Sevnica in Brežice), območja, ki je bilo znotraj sebe zaokroženo tako geografsko kot vojaškoorganizacijsko. Zaradi primjerne lege in ene glavnih vpadnih smeri, po kateri so v Slovenijo prihajale enote Jugoslovanske ljudske armade, je imelo Posavje tudi velik pomen v obrambi Republike Slovenije, kar se je pokazalo tudi v tem, da so bile vojaške operacije na tem območju nadpovprečno zgoščene (Rigonce, Prilipe, Krakovski gozd). Poseben položaj je območju dajalo tudi edino vojaško letališče na območju Slovenije, ki je terjalo od tam vzpostavljenih obrambnih sil Slovenije tudi specifične ukrepe in dejanja.

Urednika (v posrečeni kombinaciji častnik in zgodovinar), ki sta bila tudi aktivna udeleženca prikazovanih dogodkov, sta uspela pritegniti praktično vse v obrambnih pripravah in vojni aktivno in celo pasivno sodelujoče - deloma celo tiste, ki so v začetku vojne bili še v strukturah JLA - s čemer sta zborniku uspela vdihniti potrebno širino in celovitost. Zbornik temelji prav na konceptu predstavitve spominskega gradiva brez njegove historiografske obdelave; ker sta urednika izvrstna poznavalca dogajanja, jima je kljub temu uspelo gradivo tako urediti, da so tedanja dogajanja ovrednotena tudi po pomenu. Ker so spomini še sveži, je predstavljeno spominsko gradivo konkretno, tudi ne mitologizirano (kar se postopoma rado dogaja), z zadržanim uredniškim poseganjem pa je ohranjena tudi raznolikost in s tem avtentičnost posameznih pričevanj.

Urednika sta v zbornik uvrstila 75 prispevkov 74 avtorskih in enega anonimnega (podpisan SOVA, kar bi pomenilo javno, čeprav zelo nedoločeno izjavo varnostno-obveščevalne službe o njenem delovanju med osamosvajanjem in vojno), kar kaže na širino zbiranja prispevkov, v uvodu napovedana druga knjiga zbornika s še novimi prispevki pa to sodbo le še potrjuje. V tako široko zastavljenem konceptu je bilo dovolj prostora za zelo različne prispevke - po vsebini in kvaliteti, ki so obsegli mnogoplastno dogajanje tako na političnem področju, organizaciji in delovanju ter bojnih dejanjih obrambnih struktur, civilno

zaščito, gasilce in preskrbo enot TO, pa tudi povsem življenjskih zgodb ali utrinkov iz življenja v vojni, vključno s spomini tedanjega osnovnošolca na njegovo doživljanje vojne. Avtorja sta spomine izbrala tako, da sta, če le bilo mogoče, osvetlila vse pomembne dogodke v Posavju s pričevanji več akterjev. S tem sta omogočila sodelovanje mnogim, dosegla preverljivost, še bolj pa pokazala večobraznost taistega dogajanja. Prispevki so urejeni v kronološko-tematskem loku od odvzema orožja Teritorialni obrambi do umika Jugoslovanske ljudske armade iz Slovenije oktobra 1991. Tako sta z več pričevanji posegla v konflikt med Slovenijo in JLA glede odvzema orožja Teritorialne obrambe maja 1990 (zanimivo pričevanje o stališčih poveljnika TO SR Slovenije generala Hočeverja glede oddaje orožja v hrambo JLA na sestanku poveljnikov TO v vojašnici Cerklje), sledila rdeči črti zaostrovanja odnosa Slovenija-zvezne strukture-Srbija: izgradnja Manevske strukture Narodne zaščite (v Posavju povečini iz vrst teritorialcev, 475 pripadnikov v 26 operativnih skupinah, ali celo 2300), prevozi in hranjenje orožja (20 tajnih improviziranih skladišč, več tudi v zasebnih stanovanjskih hišah), organizacija "nove" Teritorialne obrambe, zavarovanje naborne dokumentacije spomladi 1991.

Osrednje mesto v spominskem zborniku ima seveda vojna junija in julija 1991. Posavje je bila zaradi svoje geografske lege regija z enim od najbolj intenzivnim in tudi raznovrstnim vojaškim dogajanjem. Zaradi mejne lege se je začelo s postavljanjem začasnih mejnih prehodov, skozi brežiško občino je JLA izvedla dva prodora oklepnic kolon. V prvem, spopadu v Rigoncih je padel prvi pripadnik TO. Edino vojaško letališče na območju novoproglašene Republike Slovenije 'v Cerkljah' je terjalo posebno obravnavo, saj je bilo sprva središče za helikopterske prevoze enot JLA in miličnikov na mejne prehode oziroma v notranjost Slovenije. Po pritisku iz Ljubljane je enota TO z izstrelitvijo desetih min na rob piste povzročila popoln takojšen umik letalskih in helikopterskih sil na zagrebško in druga vojaška letališča (posamezni pričevalci sodijo zelo različno o uspehu tega odleta), ostali pa so skrb zbudujoči "niški specialci", ki so najbrž povzročili nekaj diverzij na električnem omrežju v okolici letališča. Prav s temi v zvezi pa je bil strah in skrb, da se ne bi karkoli zgodilo jedrski elektrarni v Krškem, kar je delalo sive lase ne le lokalnim organom, pač pa tudi državnim. Posavje je doživelo več letalskih napadov za deblokado posameznih enot JLA, pa tudi še bolj skrb zbudujočih preletov jedrske elektrarne. O njenem zavarovanju je sicer govora v posebnem članku (M. Tišler). Skozi Posavje so potovali državni predstavniki na pogovore v Zagreb; o organizaciji prevoza zvemo zanimive podrobnosti (R. Veber). Zanimive so tudi pogoste epizode, ki govore o pomoči in reševanju vojakov JLA, Slovencev in drugih, ki so dezertirali iz enot JLA. To kaže na dimenzijo vojne, ki je sicer premalo poznana, je pa za enote JLA imela morda večjo razdiralno moč kot pa samo bojevanje s slovenskimi obrambnimi silami.

Posebej bogato je zastopan v zapisih boj v Krakovskem gozdu, poseben po tem, da je tam bila zaustavljena kolona oklepnikov (protiletalskih), ki je prvo jutro prišla s Hrvaške skozi Belo krajino in Novo mesto do Medvedjeka, po nekajdnevni blokadi pa se je skušala umakniti proti Zagrebu. Zaradi prepričanja, da mora biti zelo pomembna, so jo slovenske sile morale zaustaviti, morda tudi s premislekom o protiletalskem orožju, ki ga je TO najbolj manjkalo. Do spopada je tako moralo priti, saj se poveljnik nikakor ni hotel predati tudi po blokadi in obkolitvi v Kra-

kovskem gozdu. Tako iz pričevanj izvemo, da je povelje za napad prišlo naravnost iz Ljubljane, podrobnosti o razporeditvi in pripravi enot TO, tudi o vzdušju v blokiranih oklepnikih (vključen je tudi pogovor novinarja Nedeljskega dnevnika z medijsko znanim vojakom Bahrudinom Kaletovičem, ki je novinarju Yutela na položaju v Krakovskem gozdu razložil situacijo kot "menda se oni hočejo odcepiti, mi pa jim menda ne dovolimo"), samem boju in zajetju pobeglih oficirjev in vojakov na Gorjancih. Podobno izčrpno je prikazan tudi spopad pri Prilipah, ki je bil za nadaljevanje vojaškega spopada morda celo odločilnejši, ker je v njem relativno majhna enota TO zaustavila "drugi val" posredovanja JLA.

Končno ne moremo mimo bogatega slikovnega gradiva, ki dopolnjuje in celo nadgrajuje pisna pričevanja; med njimi se s fotografskim enakovredno kosa tudi video gradivo. Zbornik vsebuje tudi nekaj tematskih kart in dokumentov.

Urednika sta sodelujočim pričevalcem dovolila izraziti tudi njihove lastne pre-soje pomena in vloge oboroženega odpora intervenciji / agresiji JLA. Sociološkemu, antropološkemu proučevanju bo gotovo zanimivo analizirati vrednostna stališča o njihovem sodelovanju v obrambi Slovenije, tudi laik pa ne more spregledati enačenja ljudi s projektom osamosvojitve Slovenije - ne kot političnem, pač pa kot slovenskem, družbenem projektu. Zato so še danes občutljivi na vsak dvom, zmanjševanje intenzivnosti, "zaresnosti" vojne, pa čeprav je bila kratka in tudi nekrava. Vojno doživljajo kot svoj prispevek k osamosvojitvi, pa tudi kot njegov logični vrh: "Ne morem sprejeti razmišljanj, da bi slovensko neodvisnost lahko zagotovila samo visoka politika. Brez krepke roke in izurjenih bojevnikov bi bila zmaga verjetna kot v zgodbi o psu, ki se upa lajati v luno le ponoči, ko drugi spijo. Podnevi pa le varno podvija rep." (J. Ivšič, str. 291)

Zbornik Posavje v letih 1989-1991 bo prispeval k boljšemu poznavanju dobe slovenske osamosvojitve, kot zbirka spominskih virov ima velik pomen za bodoče historiografske analize ne le ožjih vojaškozgodovinskih tem, pač pa tudi doživljanja osamosvojitve Slovenije in "desetdnevne" vojne. Za lokalno zgodovino pa je to gotovo ena od temeljnih zbirk gradiva, ki bo omogočila ob pritegnitvi aktovnega gradiva celovit prikaz najnovejšega obdobja slovenske zgodovine v Posavju.

Damijan Guštin

---

Mark Mazower, *Temna celina : dvajseto stoletje v Evropi*. Mladinska knjiga, Ljubljana, 2002, 463 strani (Zbirka Premiki)

---

V zadnjih desetih letih po Maastrichtskem sporazumu o ustanovitvi Evropske unije se je pojavila množica odličnih knjig o zgodovini Evrope, ki zajemajo njeno celotno zgodovino od prvih pojavov človeka oziroma civilizacije na njenih tleh ali pa so posvečene nekaj krajšim obdobjem (največ se jih posveča 20. stoletju). Vse so napisane s stališča moderne integralne zgodovine, ki zajema preplet vseh področij človekovega delovanja, od gospodarskega, socialnega, političnega, kulturnega, umetniškega in idejno-duhovnega. Vsaka po svoje izbira težišče svojega prikaza, vsaka uporabljaja svoje načine naracije, za vse pa je moč trditi, da so resna,